

Temel Yas Unsurları Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması Study of Validity and Reliability of the Turkish Version of the Core Bereavement Items

Yavuz SELVİ, Rabia İclal ÖZTÜRK, Mehmed Yücel AĞARGÜN*, Lütfullah BEŞİROĞLU, Ali Savaş ÇİLLİ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Van, Türkiye

*Medipol Hastanesi, Psikiyatri Kliniği, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada yas tutan bireylerde görülen yas tepkilerinin şiddetini değerlendiren CBI'nın (Core Bereavement Items) Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin araştırılması amaçlandı.

Yöntemler: Araştırmanın örneklemini 50 birey oluşturdu. Bu bireyler birinci derece yakınlarından sevdiği birini en az 1 ay önce, en fazla 2 ay önce kaybetmiş bireylerdi. Bu gruba "yas grubu" adı verildi. İkinci grup olarak, birinci dereceden sevdiği bir yakını 5 yıl içerisinde kaybetmiş olmayan 50 birey çalışmaya dahil edildi. Ölçeğin iç tutarlılığı Cronbach- α istatistiği ve Pearson bağıntı analizi ile araştırıldı. İki farklı uygulama zamanında CBI toplam puanlarının test-tekrar test güvenilirliği bağımlı gruplarda t testi ve Pearson bağıntı analizi uygulanarak değerlendirildi. Yas grubu ve 2. grubun toplam puanları bağımsız gruplarda t testi kullanılarak geçerliğe ilişkin kanıtlar araştırıldı.

Bulgular: Ölçek toplam puanı yeterli bir test-tekrar test güvenilirliği göstermiş ve iç tutarlılığı yüksek ($\alpha=0.94$) bulunmuştur. İç tutarlıkta Pearson bağıntı katsayısı da her bir madde için 0.46-0.87 arasında bulundu. Geçerlik analizinde 4., 8., 9. ve 10. maddeler dışında maddelerin tümü ve toplam puanları açısından ayırt edici bir geçerliğe sahip olduğu görülmüştür.

Sonuç: Sonuçlar, CBI'nın Türkiye örneklemini için yas sürecindeki bireylerde yasin şiddetini ve gelişimini değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabilceğini göstermektedir. (*Nöropsikiyatri Arşivi 2011; 48: 129-34*)

Anahtar kelimeler: Geçerlik, güvenilirlik, ölçek, yas, depresyon

ABSTRACT

Objective: The aim of this study was to examine the reliability and validity of the Turkish version of the Core Bereavement Items (CBI) that assess the intensities of the bereavement reaction of bereaved individuals.

Methods: The study involved 50 bereaved subjects who had lost a loved one through death within the past two months and 50 unbereaved subjects who had not experience such a loss within the past 5 years or more prior to the test. Internal consistency and homogeneity were tested by the Cronbach's and Pearson's correlation coefficients. The student's t-test and Pearson's correlation coefficient were used for rest-retest reliability. Validity was assessed with the student's t-test in independent groups.

Results: Psychometric analyses showed that the Turkish version of the CBI had a high internal consistency ($\alpha=0.94$). As for internal consistency, the α ranged between 0.46 and 0.87 for each item. The items of the CBI discriminated the bereaved group from the unbereaved group, except for items 4, 8, 9, 10.

Conclusion: The Turkish version of the CBI has appropriate reliability and validity for assessing the intensity of bereavement. (*Archives of Neuropsychiatry 2011; 48: 129-34*)

Key words: Bereavement, measurement, reliability, validity, depression

Giriş

İnsanların birçoğu hayatının farklı dönemlerinde yakın bir arkadaşının ya da akrabasının kaybıyla karşılaşmıştır. Sevilen kişinin kaybının ardından gözlenen fizyolojik, psikolojik ve sosyal bo-yutları olan yas tepkileri, bir kişinin hayatı boyunca karşılaşacağı en acı deneyim olarak ifade edilmekle birlikte bireyden bireye bü-yük farklılıklar gösterebilir (1-4). Bazı bireyler çok kısa bir sürede,

bazı bireyler birkaç yıl boyunca şiddetli ve açık bir şekilde duygusal tepkiler verdikten sonra normal yaşamlarına geri dönerken; bazı bireyler bu süreci yıllarca atlatamaz (3,5).

Yas; ölüm yoluyla kayıp gerçeğini, yas tepkisi ise ölüm yoluyla kayba verilen herhangi psikolojik, fizyolojik ya da davranışsal yanıtı tanımlar. Bu süreç içerisinde yaygın ve yoğun bir biçimde olumsuz duygusal tepkiler gelişir. Bunlardan bazıları; üzüntü, yalnızlık ve acı hissi, kaybin olduğuna inanmama, umutsuzluk, çare-

sizlik, suçluluk, korku, öfke ve huzursuzluktur. Yas süreci içerisinde verilen tepkilerin normal mi yoksa patolojik mi olduğu yıllarca tartışılmış, tanı ölçütleri belirlenmiş ve bu ölçütler de zaman içinde yeni düzenlemelerle geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu alandaki çalışmalar normal ve komplike olmuş yası birbirinden ayırarak; komplike olmuş yas sürecini yas ile ilişkili olarak ortaya çıkan psikopatolojiler bütünü olarak tanımlamıştır (2,6). Yas sürecinde bireylerin yaklaşık %40'ının majör depresyon için tanı ölçütlerini taşıdığı bildirilse de yasin süresi ve ifade şekli farklı kültürler göre önemli değişiklikler gösterir (7). Kültürün bir bireyin yas karşısında verdiği duygusal tepkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı bildirilse de buna ilişkin çalışmalar sınırlı sayıdadır (8,9).

DSM-IV-TR'de yas ayrı bir ruhsal hastalık olarak ele alınmamış, majör depresif bozukluktan farkları belirtilmiştir. Buna göre eğer bir majör depresif epizodun belirtileri sevilen birinin kaybindan sonra 2 ay içinde başlar ve devamında sürmezse, belirgin fonksiyonel bozuklukla ilişkili olmadıkça ya da değersizlik düşünceleriyle hastalık derecesinde uğraşıp durma, intihar düşünceleri, psikotik belirtiler ya da psikomotor retardasyonu içermedikçe bunların genel olarak yastan kaynaklandığı göz önünde tutulur (10).

Yas sürecini tüm boyutlarıyla tanımak, kültürel farklılıkları ve ortak noktaları belirlemek, normal ve patolojik yas arasındaki farklılıkları ayırt edip patolojik yas için en uygun tedavi yöntemlerini belirleyerek uygulamak ve bu konuda tarafsız sonuçlara ulaşabilmek için çeşitli ölçekler kullanmak gerekmektedir. Deneysel çalışmaların birçoğunda sorulan ortak soru, yasin bireyin gelecekteki sağlığına etkisinin olup olmayacağıdır. Bu nedenle algılanan kederin değerlendirilebilmesi için geçerli ve güvenilir ölçeklerin geliştirilmesi çok önemlidir (11). Bugüne kadar yas sürecine ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış ve birçok ölçek geliştirilmiştir (12-14). Türkiye'de ise bu konuda yapılmış çalışmalar sınırlıdır ve Türkiye geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış bir ölçek bulunmamaktadır (15-18).

Core Bereavement Items (CBI) 1997 yılında Burnett ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş bir ölçektir (Bkz. Ek 1). Sevdiği bir yakını kaybetmiş bireylerdeki yasin şiddetini değerlendirir. Çocuğunu kaybetmiş ebeveynler, eşlerini kaybedenler, ebeveynini kaybeden yetişkinler gibi pek çok grupta uygulanabilmektedir. CBI, 17 sorudan oluştuğu için dolduran kimselerde yorgunluğa ve bıkkınlığa neden olmaz. Sorular yasin şiddetini belirlemede çok isabetli seçilmiştir. Dört puanlı Likert ölçeği yanıtlayanlara kolaylık sağlar. Orijinalinde Cronbach α katsayısı 0.91'dir (19). Bu ölçek yas ile ilgili çalışmalarda başarıyla kullanılmıştır (20-22).

Bu çalışmanın amacı, CBI'nın Türkçeye çevrilerek geçerlik ve güvenilirliğinin araştırılmasıdır. Yas reaksiyonunu uluslararası standartlarda objektif olarak değerlendiren bir ölçeğin henüz Türkiye'de bulunmaması büyük bir eksikliklerdir. CBI'nın Türkçe uyarlama çalışması ile bu eksikliğin giderilmesi ve Türkiye toplumunda oldukça önem taşıyan bu fenomenleri bilimsel olarak incelemek için doğması amaçlanmıştır. CBI gelecekteki yas çalışmalarına da katkıda bulunacaktır.

Yöntemler

Örneklem

Bu çalışmaya birinci dereceden sevdiği bir yakını en az bir ay, en fazla iki ay önce kaybetmiş, 65 yaşından küçük, 16'sı erkek,

34'ü kadın toplam 50 kişi katıldı. Çalışmaya katılanların yaş ortalaması 33.4 ± 12.3 'tü. Bu grup "yas grubu" olarak adlandırıldı. İkinci grup olarak yine birinci dereceden sevdiği bir yakını beş yıl ve daha önce kaybetmiş 60 yaşından küçük, 24'ü erkek, 26'sı kadın toplam 50 kişi çalışmaya dâhil edildi. Bu grubun da yaş ortalaması 31.9 ± 8.9 'du. Bu bireylerin hepsi en az okur-yazar ve ölçeği doğru olarak anlayabilen bireylerdi.

Katılımcılara ulaştırılması için araştırmacıların arkadaş ve yakınları çalışmadan haberdar edildi ve bildikleri denek adaylarını bildirmeleri istendi. Öngörülen şartları sağlayan adalara ölçekler birebir görüşme ile doldurtuldu. Tüm deneklere çalışmanın amacı ve niteliği konusunda bilgi verildi ve katılımları için onayları alındı.

Araçlar

Burnett ve arkadaşları tarafından 1997 yılında Avustralya'da hazırlanan Core Bereavement Items'in Türkçe uyarlaması olan Temel Yas Unsurları kullanıldı.

Ölçeğin Tanımlanması

Temel Yas Unsurları (Core Bereavement Items, CBI)

Sevdiği bir yakını kaybetmiş bireylerdeki yasin şiddetini değerlendiren bir ölçektir (Bkz. EK 1). Çok geniş bir kesimde uygulanabilir. Örneğin eşini kaybetmiş bireyler, çocuğunu kaybetmiş ebeveynler, anne ya da babasını kaybetmiş yetişkinler gibi. Bu ölçek 17 maddeden oluşmuştur. Dört puanlı Likert çizelgesi kullanılmıştır: Sürekli-daima-her defasında: 3 puan; Çoğunlukla: 2 puan; Bazen: 1 puan; Hiçbir zaman: 0 puandır. Üç kategorisi vardır: İmajlar ve düşünceler, 7 sorudan oluşur. Ölen kişiyle ilgili hayaller ve düşüncelerle ilgili sorular bulunur. Akut ayrılık, 5 sorudan oluşur. Hasret, özlem, kayıp gerçeğiyle yüzleşmek gibi soruları içerir. Keder, 5 sorudan oluşur. Ölen kişiyi hatırlatıcı durumlar ayrı ayrı irdelenir. Ölçeğin orijinalinde: 1'den 17'ye kadar toplam puan aralığı 0-51, alfa 0.91; 1'den 7'ye kadar imajlar ve düşünceler kategorisinde puan aralığı 0-21, alfa 0.74; 8'den 12'ye kadar akut ayrılık kategorisinde puan aralığı 0-15, $\alpha = 0.77$; 13'ten 17'ye kadar keder kategorisinde puan aralığı 0-15, $\alpha = 0.86$ 'dır. Yüksek puanlar yasin daha yoğun yaşandığını gösterir. Orijinal ölçekte Cronbach- α katsayısı 0.91'dir.

Uygulama

CBI İngilizceye hâkim iki araştırmacı ve İngilizce okutmanı iki öğretim elemanı tarafından bağımsız olarak Türkçeye çevrildi. Daha sonra bu kişiler bir araya gelerek ölçek tek bir çeviri haline getirildi. Bu çeviri İngilizceye hâkim üçüncü bir araştırmacı tarafından tekrar incelendi. Test tekrar test güvenilirliği için bir hafta içerisinde iki farklı zamanda yas grubuna ölçekler verildi. Geçerlik için de karşılaştırma grubunun ölçeği doldurması istendi. Katılımcılar formu hiçbir yardım almadan kendileri doldurdu.

İstatistiksel Analiz

Elde edilen veriler SPSS 11.0 Bilgisayar İstatistik Paket Programı aracılığıyla değerlendirildi. Bu programın alt programları yardımıyla ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği sınıandı. Ölçeğin iç tutarlılığı Cronbach-alfa istatistiği ve Pearson bağıntı analizi ile araştırıldı. İki farklı uygulama zamanında CBI toplam puanlarının test-tekrar test güvenilirliği bağımlı gruplarda t testi ve Pearson bağıntı analizi uygulanarak araştırıldı. Geçerliğe ilişkin değerlendirmeler yas grubu ve ikinci grubun toplam puanlarının bağımsız gruplarda t testi yardımıyla karşılaştırılmasıyla yapıldı. Yapılan tüm analizlerin değerlendirilmesinde istatistiksel anlamlılık düzeyi 0.05 olarak

EK 1: TEMEL YAS UNSURLARI

İsminiz

Yaşınız

Cinsiyetiniz

Tarih

Aşağıdaki sorular bir süre önce kaybetmiş olduğunuz sevdiğiniz bir kişiyle alakalı olarak yaşadıklarınız ve hissettikleriniz hakkındadır. Kaybettiğiniz kişi sorularda "0" ile belirtilmiştir.

1. O'nun vefatına ilişkin olaylarla ilgili hayaller zihninizde canlanıyor mu?

() Sürekli () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

2. O'nunla ilgili düşünceler isteseniz de istemeseniz de aklınıza geliyor mu?

() Sürekli () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

3. O'nunla ilgili düşünceler sizde huzursuzluğa neden oluyor mu?

() Daima () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

4. O'nun hakkında düşünüyor musunuz?

() Sürekli () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

5. O'nunla ilgili hayallerin zihninizde canlanması sizde huzursuzluğa neden oluyor mu?

() Daima () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

6. O'nunla ilgili hayaller veya hatıralarla yoğun bir şekilde meşgul oluyor musunuz?

() Sürekli () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

7. O'nun tekrar yanınızda bulunduğunu ya da tekrar bir araya geldiğinizi düşündüğünüz oluyor mu?

() Daima () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

8. O'nu özleyiyor musunuz?

() Daima () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

9. O'na ait bilinen eşyalar (fotoğrafları, odası gibi) size O'nu hatırlatıyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

10. O'na karşı aşırı bir hasret çekiyor musunuz?

() Daima () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

11. Tanıdık yerlerde O'nu arayıp da bulmayı arzuladığınız oluyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

12. Herhangi bir sebepten dolayı O'nun artık geri gelmeyeceği gerçeği ile yüzleştüğünüzde acı çekiyor musunuz?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

13. Fotoğraf, müzik, bazı yerler ve durumlar gibi O'nu hatırlatan şeyler O'nu aşırı özlemenize neden oluyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

14. Fotoğraf, müzik, bazı yerler ve durumlar gibi O'nu hatırlatan şeyler kendinizi yalnız hissetmenize neden oluyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

15. Fotoğraf, müzik, bazı yerler ve durumlar gibi O'nu hatırlatan şeyler O'nun için ağlamanıza neden oluyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

16. Fotoğraf, müzik, bazı yerler ve durumlar gibi O'nu hatırlatan şeyler size keder veriyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

17. Fotoğraf, müzik, bazı yerler ve durumlar gibi O'nu hatırlatan şeyler hayattan yeterince zevk alamamanıza neden oluyor mu?

() Her defasında () Çoğunlukla () Bazen () Hiçbir zaman

PUANLAMA KRİTERLERİ

Bütün maddeler için cevaplar şu şekilde puanlanmaktadır:

(3) Sürekli, Daima, Her defasında; (2) Çoğunlukla; (1) Bazen; (0) Hiçbir zaman

kabul edilmiştir.

Bulgular

Test-Tekrar Test Güvenirliği

CBI her bir madde, kategoriler ve toplam puanlarının test-tek-
rar test güvenirliği bağımlı gruplarda t testi ile araştırıldığında so-
nuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Buna göre toplam, kategoriler ve
madde puanlarının tamamının zamansal olarak değişim göster-
mediği tespit edildi.

İki farklı uygulama zamanında CBI test-tek-
rar test güvenirliği için her bir maddeden elde edilen puanlar, kategoriler arası puan-
lar ve toplam puanın bağıntı katsayıları (Pearson bağıntı analizi
ile) Tablo 2'de görülmektedir.

İlk ve ikinci uygulamanın sonunda kategorilerden ve her bir
maddeden elde edilen bağıntı değerleri 0.40-0.94 arasında bulun-
du. Toplam puanlar arasındaki bağıntı katsayısı da 0.96 olarak he-
saplandı.

İç Tutarlık

Yapılan istatistiklerde α katsayıları şu şekilde bulundu:

1'den 17'ye kadar toplam puanda: 0.94

1'den 7'ye kadar imajlar ve düşünceler kategorisinde: 0.83

8'den 12'ye kadar akut ayrılık kategorisinde: 0.89

13'ten 17'ye kadar keder kategorisinde: 0.87

Kategoriler arasında: 0.91

Ölçeğin iç tutarlığına yönelik olarak Pearson bağıntı analizi de
yapıldı.

Toplam puan ile her bir maddeden elde edilen bağıntı değer-
leri Tablo 3'te görüldüğü gibi 0.46 ile 0.87 arasında bulundu.

Tablo 4'te görüldüğü gibi kategorilerin toplam puanla araların-
daki bağıntı katsayıları 0.91-0.94 arasındadır. Kategorilerin birbir-
leriyle aralarındaki bağıntı katsayıları da 0.74-0.83 arasındadır.

Geçerlik

Temel Yas Unsurları'nın geçerliğine ilişkin istatistikler yas
grubuyla ikinci grubun puanlarının bağımsız gruplarda t testi kul-
lanılarak karşılaştırılması ile yapıldı. Değerler Çizelge 5'te görül-
mektedir.

Tartışma

Bu çalışmada Temel Yas Unsurları'nın (Core Breavement
Items- CBI) Türkiye örnekleminde geçerlik ve güvenirliği araştı-
rılmıştır. İç tutarlıkta Cronbach- α değeri 0.94'tür. Maddeleere ait
puanlar CBI toplam puanıyla ilişkisi pozitif yönde ve anlamlıdır.
Bu da CBI'nın Türkçe versiyonunun iç tutarlığının orijinali kadar

Tablo 1. CBI madde, kategoriler ve toplam puanlarının test-tek-
rar test güvenirliği*

	1. değerlendirme	2. değerlendirme	t	p
Madde1	1.68±0.98	1.64±1.01	0.260	>0.05
Madde 2	1.76±0.85	1.72±0.90	0.704	>0.05
Madde 3	1.5±1.07	1.32±1.11	1.927	>0.05
Madde 4	1.6±0.93	1.76±0.89	-1.830	>0.05
Madde 5	1.26±1.10	1.3±1.11	-0.322	>0.05
Madde 6	1.5±0.86	1.54±0.86	-0.704	>0.05
Madde 7	1.52±1.01	1.52±0.95	0.000	>0.05
Madde 8	1.92±1.16	2.06±1.71	-0.679	>0.05
Madde 9	1.96±1.23	1.88±1.19	1.071	>0.05
Madde 10	1.74±1.08	1.62±1.05	1.630	>0.05
Madde 11	1.72±1.07	1.74±1.12	-0.299	>0.05
Madde 12	1.82±1.16	1.76±1.19	0.685	>0.05
Madde 13	1.78±1.15	1.74±1.01	0.531	>0.05
Madde 14	1.34±1.12	1.24±1.13	1.043	>0.05
Madde 15	1.62±1.03	1.6±0.95	0.299	>0.05
Madde 16	1.66±1.02	1.82±0.98	-1.593	>0.05
Madde 17	1.38±1.18	1.46±1.07	-0.682	>0.05
Kategori 1	10.82±4.80	10.8±4.87	0.071	>0.05
Kategori 2	9.16±4.73	9.06±4.82	0.430	>0.05
Kategori 3	7.78±4.44	7.86±4.22	-0.315	>0.05
Toplam	27.76±12.89	27.72±12.77	0.078	>0.05

* Bağımlı gruplarda t testi

Tablo 2. Yas grubunda CBI toplam, madde ve kategorilerin iki farklı zamanda
elde edilen puanlarının bağıntı analizi*

	r	p
Madde1	0.40	<0.001
Madde 2	0.90	<0.001
Madde 3	0.82	<0.001
Madde 4	0.77	<0.001
Madde 5	0.68	<0.001
Madde 6	0.89	<0.001
Madde 7	0.90	<0.001
Madde 8	0.54	<0.001
Madde 9	0.91	<0.001
Madde 10	0.88	<0.001
Madde 11	0.91	<0.001
Madde 12	0.86	<0.001
Madde 13	0.87	<0.001
Madde 14	0.82	<0.001
Madde 15	0.89	<0.001
Madde 16	0.75	<0.001
Madde 17	0.73	<0.001
Kategori1	0.92	<0.001
Kategori 2	0.94	<0.001
Kategori 3	0.92	<0.001
Toplam	0.96	<0.001

*Pearson bağıntı analizi

yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği de yüksek değerlerde bulunmuştur. CBI her bir madde, kategoriler ve toplam puanlarının test-tekrar test güvenilirliği bağımlı gruplarda t testi ile araştırıldığında toplam, kategoriler ve madde puanlarının tamamının zamansal olarak değişim göstermediği tespit edildi. Birinci ve ikinci ölçüm arasındaki farkların anlamlı olmadığı görüldü. İç tutarlılıkta Pearson bağıntı analizinde ilk ve ikinci uygulamanın sonunda kategorilerden ve her bir maddeden elde edilen bağıntı değerleri 0.40-0.94 arasında bulundu. Toplam puanlar arasındaki bağıntı katsayısı da 0.96 olarak hesaplandı. Toplam puan ile her bir maddeden elde edilen bağıntı değerleri 0.46 ile 0.87 arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir. Kategorilerin toplam puanla aralarındaki bağıntı katsayıları 0.91-0.94 arasındadır. Kategorilerin birbirleriyle aralarındaki bağıntı katsayıları da 0.74-0.83 arasındadır. Buradan ölçeğin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu söylenebilir.

Geçerlik konusunda yapılan istatistik sonucunda yaş grubu ve ikinci grup toplam puanları arasındaki fark anlamlı düzeyde bulunmuştur ($p<0.05$). Bu da CBI'nın Türkiye örnekleminde geçerli bir ölçek olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Madde ve kategoriler bireysel olarak karşılaştırıldığında ise 17 maddenin 13'ü ve üç kategorinin 2'si arasındaki farkların anlamlı olduğu görülmüştür. Öte yandan 4. madde, 8. madde, 9. madde ve 10. maddeler ve ikinci kategoriler birbirine benzer sonuçlar vermiştir (hepsi için $p>0.05$). 4. madde "Onun hakkında düşünüyor musunuz?" sorusudur. Bu soruların ortalaması yaş grubu için 1.6, ikinci grup için 1.36 olarak bulunmuştur. Buradan, yapılan çalışmadaki örnekleme yaş tutan bireylerin aradan yıllar geçse de sevdiği yakını hakkında ilk aylardaki kadar olmasa da yoğun olarak düşündükleri sonucu çıkarılabilir. 8. madde "Onu özleyiyor musunuz?" sorusudur. Sonuçlar yaş grubu için 1.92, ikinci grup için 1.96'dır. Yine burada da örnekleme bireylerin yıllar sonra bile sevdiği yakınlarını öz-

Tablo 3. CBI Toplam puan ile her bir maddeden elde edilen puanların bağıntı katsayıları

	r	p
Madde 1	0.46	<0.001
Madde 2	0.68	<0.001
Madde 3	0.58	<0.001
Madde 4	0.83	<0.001
Madde 5	0.53	<0.001
Madde 6	0.87	<0.001
Madde 7	0.70	<0.001
Madde 8	0.68	<0.001
Madde 9	0.64	<0.001
Madde 10	0.80	<0.001
Madde11	0.81	<0.001
Madde12	0.85	<0.001
Madde 13	0.81	<0.001
Madde 14	0.75	<0.001
Madde 15	0.77	<0.001
Madde 16	0.83	<0.001
Madde 17	0.65	<0.001

ledikleri söylenebilir. 9. madde "Ona ait bilinen eşyalar (fotoğrafları ve odası gibi) size onu hatırlatıyor mu?" sorusudur. Burada yaş grubunun ortalaması 1.96, ikinci grubun ortalaması ise 1.98'dir. Buradan örnekleme bireylerin sevdiği yakınlarına ait eşyaları gördükleri zaman ilk aylardaki kadar onu hatırladıkları sonucu çıkarılabilir. 10. madde de 8. maddenin daha yoğun bir ifadesidir. "Ona karşı aşırı bir hasret çekiyor musunuz" sorusunda ortalamalar yaş grubu için 1.74, ikinci grup için 1.4 olarak bulunmuştur. Burada az da olsa ortalama düşüş görülmüştür. Yine de yıllar sonra bile örnekleme yaş tutan bireylerin sevdiği yakınlarına hasret çektikleri sonucuna varılabilir. Wortman ve Silver keder çalışması konusunda yaptıkları literatür taramasında düzelmeyen beklenmesi ve sonuca ulaşılması maddeleri üzerinde durmuşlar ve bu konuda hiç bir kanıt elde edemediklerini ifade etmişlerdir. Wortman ve Silver yaşın bitmeyen bir süreç olduğunu belirtmişlerdir (4). 4., 8., 9. ve 10. soruların yanıtlarının ortalamalarından, örnekleme bireylerin yıllar sonra bile yaş süreçlerinin devam ettiği sonucu çıkarılabilir. Bu da Wortman ve Silver'in görüşleriyle paralellik göstermektedir. 8-12. maddelerden oluşan 2. kategori sonuçlarının ikinci grup ve yaşlı bireyler arasında anlamlı derecede farklı çıkmaması da bu bağlamda açıklanabilir. Yas

Tablo 4. CBI Toplam puanın kategorilerden elde edilen puanlarla ve kategori puanlarının birbirleriyle aralarındaki bağıntı katsayıları

	Toplam	Kategori 2	Kategori 3
Kategori 1	0.93	0.74	0.83
Kategori 2	0.91	-	0.77
Kategori 3	0.94	-	-

Tablo 5. CBI madde ve toplam puanlarının yaş grubu ve ikinci grupta değerlendirilmesi*

Maddeler	Yaş grubu	İkinci grup	t	p
Madde 1	1.68±0.98	1.24±0.69	2.60	0.011
Madde 2	1.76±0.85	1.2±0.61	3.80	0.000
Madde 3	1.5±1.07	0.56±0.84	4.82	0.000
Madde 4	1.6±0.92	1.36±0.78	1.40	0.163
Madde 5	1.26±1.1	0.98±0.79	4.06	0.000
Madde 6	1.5±0.86	0.98±0.79	3.13	0.002
Madde 7	1.52±1.01	0.92±0.83	3.24	0.002
Madde 8	1.92±1.16	1.96±0.95	-0.189	0.850
Madde 9	1.96±1.23	1.98±1.02	-0.89	0.930
Madde 10	1.74±1.08	1.4±1.01	1.62	0.108
Madde 11	1.72±1.07	1.1±0.99	3.00	0.003
Madde 12	1.82±1.15	1.18±1.04	2.90	0.005
Madde 13	1.78±1.15	1.36±0.96	1.98	0.050
Madde 14	1.34±1.17	0.78±0.71	2.99	0.004
Madde 15	1.62±1.03	0.94±0.91	3.49	0.001
Madde 16	1.66±1.02	1.12±0.89	2.81	0.006
Madde 17	1.38±1.18	0.68±0.79	3.49	0.001
Kategori 1	10.8±24.8	7.41±4.24	3.17	0.002
Kategori 2	9.16±4.73	7.86±4.33	1.21	0.229
Kategori 3	7.78±4.44	5.21±3.61	2.65	0.01
Toplam	27.76±12.89	19.24±10.18	3.67	0.000

*Bağımsız gruplarda t testi

sürecinde en küçük bir uyarıcı, acı deneyimleri tekrar canlandırabilir. Bireylere bu ölçeğin verilmesi bile başlı başına bir uyarandır. Yas grubunda deneklerin bazılarının soruları yanıtlarken ağladıkları gözlenmiştir.

CBI 17 sorudan oluştuğu için dolduran kişilerde yorgunluğa ve bıkkınlığa neden olmaz. Yasın bazı özelliklerinin majör depresyon gibi hastalıklarla benzerlik göstermesi nedeniyle soruların yalnız yasa özgü olmasına dikkat edilmiştir. CBI'da toplam puan ne kadar yüksek çıkarsa yasın o kadar şiddetli yaşandığı görülür. Burnett ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada kayıptan 1 ay sonra ortalama puan 25.97, 2.5 ay sonra 22.72, 7 ay sonra 20.87 ve 13 ay sonra 18.82 olarak bulunmuştur (19). Genelleme yapmak için daha geniş kapsamlı çalışmalar gerekmektedir.

Bu çalışmayla CBI'nın Türkiye'de geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ölçek Türkiye'deki yas çalışmalarında güvenle kullanılabilir. Örneğin, bireylerde yasın şiddeti incelenebilir; yas tutan ebeveynler, kardeşler, arkadaşlar, ebeveynini kaybeden yetişkinler, dul kalan eşler gibi değişik grupların aralarındaki farklılıklar belirlenebilir. Türk toplumundaki yasın bölgeler veya aynı bölgedeki etnik gruplar arasındaki farklılıkları araştırılabilir; diğer toplumlarla aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenebilir. Beklenen ölümler (kanser gibi), ani ölümler (kalp krizi gibi) ve travmatik ölümlerde (cinayet gibi) geride kalan bireylerdeki yasın şiddeti karşılaştırılabilir. Ayrıca beraberinde verilen farklı ölçeklerle yasın kişilik ve sosyal destek gibi farklı kavramlarla ilişkileri irdelenebilir. Batılı araştırmacılar doğu toplumlarındaki yas fenomeninin araştırılıp Batı toplumuyla karşılaştırılması gereğine vurgu yapmışlardır. Yasın patolojik sonuçlara neden olmadan en sağlıklı şekilde yaşandığı toplumların belirlenmesi, bunun nedenlerinin araştırılması ve sonuçların tartışılması her bireyin karşılaşılabileceği yas gerçeğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

1. Stroebe M, Schut H, Stroebe W. Health outcomes of bereavement. *Lancet* 2007; 370:1960-73.
2. Boelen PA, van den Bout J. Complicated grief and uncomplicated grief are distinguishable constructs. *Psychiatry Res* 2008; 157:311-4.
3. Bonanno GA, Kaltman S. The varieties of grief experience. *Clin Psychol Rev* 2001; 21:705-34.
4. Dutton YC, Zisook S. Adaptation to Bereavement. *Death Studies* 2005; 29: 10:877-903.
5. Chiu YW, Huang CT, Yin SM et al. Determinants of complicated grief in caregivers who cared for terminal cancer patients. *Support Care Cancer* 2010; 18:1321-7.
6. Ogradniczuk JS, Piper WE, Joyce AS et al. Differentiating symptoms of complicated grief and depression among psychiatric outpatients. *Can J Psychiatry* 2003; 48:87-93.
7. Hensley PL. Treatment of bereavement-related depression and traumatic grief. *J Affect Disord* 2006; 92:117-24.
8. Alford JW, Catlin G. The role of culture in grief. *J Soc Psychol* 1993; 133:173-84.
9. Bonanno GA, Papa A, Lalande K et al. Grief processing and deliberate grief avoidance: A prospective comparison of bereaved spouses and parents in the United States and China. *J Consult Clin Psychol* 2005; 73:86-98.
10. American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision. Washington DC: American Psychiatric Association, 2000.
11. Tomita T, Kitamura T. Clinical and research measures of grief: A reconsideration. *Compr Psychiatry* 2002; 43:95-102.
12. Hyrkas K, Kaunonen M, Paunonen M. Recovering from the death of a spouse. *J Adv Nursing* 1997; 25:775-9.
13. Huber R, Bryant J. The 10-Mile Mourning Bridge and the Brief Symptom Inventory: Close Relatives? *Hosp J* 1996; 11:31-46.
14. Prigerson HG, Maciejewski PK, Reynolds CF et al. Inventory of complicated grief: A scale to measure maladaptive symptoms of loss. *Psychiatry Res* 1995; 59:65-79.
15. Uğuz Ş, Levent BA, Soylu L ve ark. 98 Adana Ceyhan depreminden sonra ortaya çıkan akut stres bozukluğunun araştırılması. *Klinik Psikiyatri* 2000; Ek 3:16-20.
16. Sezgin U, Yüksel Ş, Topçu Z ve ark. Ne zaman travmatik yas tanısı konur? Ne zaman tedavi başlar? *Klinik Psikiyatri* 2004; 7:167-75.
17. Yüksel Ş. Felakete uyum ve ruh sağlığı. *Klinik Psikiyatri* 2000; Ek 3: 5-11.
18. Aker AT. 1999 Marmara depremleri: Epidemiyolojik bulgular ve toplum ruh sağlığı uygulamaları üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Derg* 2006; 17:204-12.
19. Burnet P, Middleton W, Raphael B et al. Measuring core bereavement phenomena. *Psychol Med* 1997; 27:49-57.
20. Momartin S, Silove D, Manicavasagar V et al. Complicated grief in Bosnian refugees: Associations with posttraumatic stress disorder and depression. *Compr Psychiatry* 2004; 45:475-82.
21. Walsh K, King M, Jones L et al. Spiritual beliefs may affect outcome of bereavement: Prospective study. *BMJ* 2002; 29:324:1551.
22. Koffman J, Donaldson N, Hotopf M et al. Does ethnicity matter? Bereavement outcomes in two ethnic groups living in the U.K. *Palliat Support Care* 2005; 3:183-190.